

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф.д-р Пламен Веселинов Киров

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен

ДОКТОР

Област на висше образование: Социални, стопански и правни науки (3).

Професионално направление: Право (3.6)

Научна специалност: Конституционно право

Автор на дисертационния труд:

АНА ДИМИТРОВА АНАНИЕВА,

докторант към катедра „Правни науки“ на Юридическия факултет на
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

Тема на дисертационния труд:

**КОНСТИТУЦИОННОПРАВНА И ЗАКОНОДАТЕЛНА
ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ДЕЦАТА (DE JURE / DE FACTO:
БЪЛГАРИЯ, 2020)**

Научен ръководител:

доц.д-р Емилия Сидерова

Със Заповед № 1174/16.12.2020 г. на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър“ съм определен за член на научно жури във връзка със защитата на Ана Димитрова Ананиева, докторант в професионално направление Право (3.6), научна специалност Конституционно право за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, като на първото заседание на Научното жури ми е възложено да изготвя рецензия по дисертационния труд.

Ана Ананиева е зачислена за докторант по научната специалност „Конституционно право“ в съответната докторска програма към секция „Публичноправни науки“ в Юридическия факултет на ВСУ „Черноризец Храбър“ като след обсъждане на дисертационния труд е започната процедура по защита в научно жури.

В изпълнение на заповедта на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър“ и решението на Научното жури, като се ръководя от изискванията на Закона за развитието на академичния състав на Република България и Правилника за прилагането му, предлагам на вниманието на уважаемите членове на Научното жури следните свои констатации и изводи, както и мотивираното от тях заключение.

Представеният от Ана Димитрова Ананиева комплект от материали включва всички необходими документи по защитата. Докторантът е приложил три научни статии, свързани с темата на дисертационния труд, както следва: Правата на децата: конституционни отражения, електронно издание на ВСУ „Черноризец Храбър“ e- Journal VFU, Юридически науки, Брой 13 – 2020; Тройната защита на правата на децата: семейството, държавата, обществото, електронно издание на ВСУ „Черноризец Храбър“ e- Journal VFU, Юридически науки, Брой 13 – 2020; Деинституционализацията – цели и практика на една европейска директива, сборник с доклади от 3-та Национална научна конференция 13 ноември 2020 г. „Правото и бизнесът в

съвременното общество”, изд. „Наука и икономика“ Икономически университет – Варна, 2020.

Ана Ананиева участва в научни конференции, на които са представени нейни авторски доклади, засягащи различни аспекти от темата на дисертационния труд. Към дисертационния труд е представен автореферат, който добросъвестно отразява съдържанието на труда, научната новост на изследването и приносите в дисертацията.

Считам, че са спазени всички изисквания относно хода на процедурата и оформянето на дисертационния труд.

Темата “Конституционноправна и законодателна защита на правата на децата (de jure / de facto: България, 2020)“ като предмет, подход и метод на изследване би била изпитание за всеки учен. Тя има своя теоретичен, правно-нормативен и практико-приложен аспект. Поначало актуална по отношение на съвременните демократични конституционни системи, темата изисква историко-правно и сравнително-правно изследване на цялостната проблематика, свързана с правата на децата. Оформянето и развитието на идеята за особената закрила на правата на децата и нейното въвеждане в конституционната практика, теоретичното ѝ осмисляне и нормативната уредба са силно повлияни от конкретни политически процеси в отделните конституционни демокрации, развитието на международното право и интеграционните процеси в Европа. Актуалността на изследването се определя от тенденцията, която постепенно се оформя в съвременния български конституционализъм за особена закрила на определени социални групи и има ясно очертана връзка с функционирането и утвърждаването на елементите на социалната държава в българския конституционен модел. Изведен самостоятелно като тема и разгледан чрез приложения от докторанта подход, въпросът за защитата на правата на децата е разработен във формата на цялостно изследване, което е рядкост в конституционноправната

литература у нас. Към момента тази тема не е разработвана с приложения подход самостоятелно, макар че, като фрагмент от друга проблематика не е убягнала от сериозно научно внимание на други автори. Актуалността на изследваната тема, особено след натрупването на значителна практика при действието на Конституцията от 1991 г., не подлежи на съмнение, а разработването на настоящия дисертационен труд поставя сериозни конституционноправни проблеми за научна дискусия.

Ана Ананиева демонстрира изключително високо ниво на познаване на проблематиката. Използваният в изследването емпиричен и теоретичен материал, както и научната литература са обширни. Докторантът демонстрира широка осведоменост в областта на сравнителноправния анализ на института в съвременните демокрации и способност творчески да оценява обширната литература. Задълбочените познания на автора на дисертацията в областта на конституционното, сравнителното конституционно право, международното право, включително и по отношение на конституционната история, дават възможност да се направи задълбочено юридическо изследване на множеството аспекти, които темата на дисертацията предполага.

Методологичният инструментариум на изследването е богат – като се започне с историко-правния и сравнителния метод и се премине към системния, структурно-функционалния и правно-догматичния метод. Това дава възможност да се навлезе в дълбочина на темата и в същото време да се обхване цялата богата проблематика свързана със защитата правата на децата.

Предметът на изследване се концентрира върху конституционноправната и законодателната защита на правата на децата в България в контекста на съпоставянето на нормативните решения с практическата политика, като подходът за анализирането им проследява

възникването на института, както и съществуващите към момента нормативни дефицити. В основата на дисертацията е поставена богатата практика по закрила на децата в България, както и достъпната информация за положението на децата. Целта на изследването е да се оцени тази практика във връзка с международноправните изисквания, спецификата на националните условия и генералното разбиране, че от днешното положение и защита на правата на децата зависят перспективите и утрешните проблеми на цялостното развитие на нацията и на държавата. Посочената цел се постига чрез решаването на редица научни и научно-практически задачи: да се изследва историята и теоретичните предпоставки през международноправните решения до конституционните отражения и законодателната уредба на материята; да се открият предизвикателствата на тройната защита: семейството, държавата, гражданското общество; да се проследят стратегиите като основа на практическата политика и законодателството; да се оцени актуалната институционална структура с отношение към правата на децата; да се посочи визията и практиката на деинституционализацията; да се формулират предложения *de lege ferenda*.

В структурно отношение трудът е добре построен, което поначало изключва повторение и празноти в изложението. Представената за защита дисертация е с обем от 191 страници. Към нея има библиографска справка, декларация за оригиналност, списък с публикациите. Приложената литература съдържа общо 93 самостоятелни заглавия и източници на 4 езика (български, английски, руски и немски). Бележките под линия са коректно формулирани. Дисертационният труд се състои от въведение, пет глави и обобщено заключение с предложения *de lege ferenda*.

В дисертационния труд убедително е представена същността на особената закрила на децата, осъществявана преди всичко с оглед значимостта на подрастващите за бъдещето на всяка нация. Дисертационният

труд може да бъде определен като самостоятелно, цялостно и модерно изследване в Република България на тази функция на социалната държава, предопределяща особеното място на тази материя в системата на конституционния модел. Научният труд включва интересен исторически преглед на института, еволюцията на международното право, както и анализ на действащите законодателства в Европа. В същото време авторът на дисертацията анализира и изяснява особеностите на действащата в момента българска правна уредба и практиката по нейното прилагане. В представеното изследване е обосновано и поддържано правилното разбиране, че конституционализацията на материята е призвана да внася необходимите приоритети и да балансира държавното управление, издигайки политиката по закрила на децата във висша ценност.

Глава първа е посветена на историческите и теоретичните постановки на правата на децата. Авторът основателно отбелязва, че модерната епоха се сблъсква с множество тежки проблеми в сферата на детската закрила, породени от индустриалната революция през 18 и 19 век с оглед на новата социална структура и най-вече с експлоатацията на детски труд. В нашето държавно развитие за първи път грижата към подрастващите по категоричен начин си пробива път чрез закрепването в Търновската конституция на правото на всеобщо и безплатно образование. Направен е обоснован извод, че първите кълнове във формата на частични конституционни и законодателни решения за правата на децата са продукт най-вече на социалните борби и наложилия се социален компромис.

В изследването са изведени два фундаментални теоретични проблема: за равенството и за тройната защита на правата на децата – от семейството, от държавата и от обществото. В условията на съвременността отнесен към правата на децата принципът на равенството придобива особена тежест и значение. Закрилата на брака и семейството и забраната за дискриминация са

свързани с потенциала и бъдещето на всяка нация. В условията на демократичната държава принципът на равенството кореспондира с отговорността на държавата и обществото да създадат равни условия за всяко дете да се развива и утвърждава като личност.

В изследването е направен категоричен извод, че правата на децата са неосъществими без ролята на семейната среда, но и без отговорностите, поети от държавата. Последните са неделима част от социалната, демократичната и правова държава. В условията на такъв тип държава отношение към правата на децата имат и трите разделени, но и взаимодействащи си власти. Институционалната структура в Република България, ангажирана със защита на децата, следва собствените ни традиции, но едновременно с това отчита редица европейски тенденции.

Глава втора на изследването разглежда правата на децата в контекста на международното право. От информативна гледна точка са очертани три различни взаимодопълващи се източника: системата норми на ООН, Съвета на Европа и Европейския съюз. Акцентът в изследването е поставен върху интензивните дебати, търсения и постигнати решения в международното право най-вече от периода след Втората световна война. Материята има своето своеобразно обобщение в приетата през 1989 г. Конвенция за правата на децата, ратифицирана у нас от 7-то Велико народно събрание, което приема действаща Конституция. От друга страна Европейският съюз навлиза постепенно и в материята за правата на човека чрез редица основополагащи документи като: Хартата за основните права в ЕС, Договорът от Лисабон от 2009 г. и Насоките на ЕС за утвърждаване и защита на правата на децата. Значително място в дисертационния труд е отделено и на серията от актове на Съвета на Европа.

В Глава трета Ана Ананиева разработва материята за конституционната защита на правата на децата. Тук се акцентира на сравнителноправния

анализ, българската конституционна история и уредбата на тези права в действащата Конституция. Интерес представлява анализа на Португалската конституция като докторантът прави оценка за нея като най-разгърнатата уредба и действена защита на правата на децата сред съвременните европейски основни закони. Конституцията на Португалската република урежда политиката за младежта, за нейното образование, професионалната политика и култура, специална закрила на младите трудещи се, на започващите за първи път работа. В същото време се забранява труда на малолетните в училищна възраст, урежда се необходимостта от сътрудничество на държавата със семействата, училищата и сдруженията с културни цели.

Авторът отбелязва и обосновава постиженията в действаща българска конституция, доколкото тя съдържа класическите европейски принципи – „Тройната защита“, специалната закрила на майчинството и детството, както и някои по-конкретни решения, които се отнасят до равните шансове на децата, до правото и задължението на родителите за отглеждането и възпитанието на децата, до грижата на държавата за децата, останали без внимание на близките си. Ана Ананиева стига до обосноваването на разбирането, че наличието на сравнителни модели и разгърнати международни актове са предполагали възможност 7-то Велико народно събрание да разработи по-цялостно материята за правата на децата. Тази възможност е пропусната, доколкото приоритетите в онзи момент са били насочени преди всичко към промяната на същността на политическата власт и устройството на държавата. Тази промяна във всички случаи е от жизнено значение за правата на децата, но тя не е в състояние да замени необходимостта от по-разгърнати конституционни текстове.

Глава четвърта прави анализ на стратегиите и законодателството за защита права на децата. Критичният поглед на докторанта извежда на преден

план една нерадостна картина за част от българските деца, за които правната уредба не може все още да гарантира равни възможности. Отделено е специално внимание на децата в риск, децата – жертви на престъпление, децата на улицата, децата – извършители на престъпления, засегнатите от тежки форми на детски труд. Изведено е заключението за ниската ефективност на законодателството, дори и на най-новите многобройни законодателни решения. Налице е по-скоро свидетелство за липсата на цялостно виждане и фрагментарност, а не за стабилна нормативна база, независимо от приетия Закон за закрила на детето.

Акцентът в Глава пета пада върху процеса на деинституционализация, който цели постепенната замяна на масовите социални домове с алтернативна грижа, близка до семейната среда. Тук докторантът проследява и коректно анализира поредицата от законодателни и други нормативни промени, посредством които се прилагат алтернативни на предишните социални домове форми. Това според автора е вярна посока на действие, доколкото пренасочва закрилата на децата към форми на грижа най-близки до естествената семейна среда.

Ана Ананиева систематизира в своя труд интересни предложения *de lege ferenda*: възприемането на общо дефиниране на правното понятие „дете“; засилване правата и отговорностите на родителите за отглеждането и възпитанието на децата; уреждане на фактическото съжителство с оглед закрилата на децата; специална нормативна уредба за недопускане на дискриминация по отношение на деца; създаване на специализиран омбудсман за защита правата на децата; диференциране на средствата за защита на личните права на децата от една страна и социалните, икономическите и културните, от друга.

Развитието на българския модел на защита правата на децата е проследен и анализиран в контекста на процеса на постепенното

утвърждаване на социалната държава и върховенството на конституцията в правната система и обществения живот. На тази основа формулираните предложения *de lege ferenda* са актуални и съществени.

Дисертационният труд доказва по убедителен начин задълбоченото познаване на теоретичния и практико-правен аспект на проблематиката за закрилата на децата в Република България. В него и в представените научни публикации са анализирани богати по обем и съдържание теоретични концепции и становища, които заедно с важните предложения *de lege ferenda*, определено допринасят за развитието на института в неговия български контекст.

Авторефератът на Ана Ананиева съдържа прецизно всички необходими елементи, а справката за научните приноси, изготвена от докторанта, изразява точно постигнатото с дисертацията. В дисертационния труд се наблюдават и някои несъвършенства и неточности, които не намаляват научната му стойност. Необходима е по – голяма юридическа прецизност при формулиране на предложенията за обособяването на отделен раздел „Права на децата“ в Кодекса за социално осигуряване и засилването ролята на неправителствените организации в процеса на деинституционализацията. След прецизиране и развитие на някои от тезите дисертационният труд заслужава да стане обществено достояние като самостоятелна научна публикация.

В заключение, давам положителна оценка на дисертационния труд, като вземам под внимание, че той съдържа научни резултати, представляващи оригинален принос в правната наука, както и задълбочените теоретични познания на докторанта и способността му за самостоятелни научни изследвания.

Уважаеми членове на Научното жури,

Като имам предвид качествата на дисертационния труд, считам че той притежава безспорни достойнства, демонстрира задълбочен анализ водещ до теоретични изводи, съдържа важни приносни моменти и предложения de lege ferenda, поради което с убеждение предлагам на Научното жури да даде образователната и научна степен „Доктор“ на Ана Димитрова Ананиева.

23.01.2021 г.

Изготвил рецензията:

проф.д-р. Пламен Киров